

**Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара**

В. А. Вершина

**ПОСІБНИК ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«ФІЛОСОФІЯ ЕПОХИ СЕРЕДНІХ ВІКІВ
ТА ВІДРОДЖЕННЯ»**

**Дніпропетровськ
РВВ ДНУ
2015**

УДК 002.8

В 37

Рецензенти: д-р філос. наук, проф. С. В. Шевцов

д-р філос. наук, проф. В. І. Палагута

Укладач В.А.Вершина

В 37 Вершина, В. А. Посібник до вивчення курсу «Філософія середніх віків та Відродження» [Текст] / В. А. Вершина. – Д.: РВВ ДНУ, 2015. – 24 с.

Уміщено програму курсу, плани семінарів, теми доповідей і рефератів, рекомендації до опрацювання першоджерел і написання філософського есе, питання до іспиту. Наведено список рекомендованої літератури до курсу.

Для студентів ДНУ, які навчаються за спеціальністю «Філософія».

ВСТУП

Мета курсу: ознайомлення студентів з основними ідеями, найважливішими персоналіями і специфікою філософствування у добу Середньовіччя і Відродження, особливостями включення різних аспектів філософської думки Середньовіччя і Відродження в контекст світової історико-філософської традиції; розкриття об'єктивної логіки розвитку європейської та світової філософської думки; формування у студентів філософського відділення загальної світоглядної, філософської культури, особистісного й об'єктивного бачення соціокультурної дійсності, пробудження інтересу до розуміння важливих проблем буття.

Завдання вивчення курсу: формування цілісного уявлення про філософію Середньовіччя і Відродження, що охоплює різноманітні грані багаторівневого феномена; виявлення інтелектуальних передумов формування філософської думки Середньовіччя і Відродження; вивчення найбільш значущих текстів, що репрезентують основні ідеї філософії Середньовіччя і Відродження; обґрунтування актуальності філософської спадщини Середньовіччя і Відродження в контексті сучасної культури; сформулювати у студентів навички філософського аналізу прочитання філософських текстів.

У процесі засвоєння дисципліни студенти повинні:

- **знати** закономірності народження, становлення та занепаду середньовічної філософії і формування філософії Відродження як історичних феноменів; специфіку та типологічні риси патристики, схоластики, гуманізму; найважливіші напрями і школи розвитку філософської думки Середньовіччя і Відродження; основні ідеї ключових персоналій філософії Середньовіччя і Відродження; стратегії рішення проблем, сформульованих в дискурсі філософії Середньовіччя і Відродження; категоріальний апарат, методологічний інструментарій філософії Середніх віків та Відродження;

- **уміти** читати та розуміти першоджерела середньовічної філософії, осмислювати духовну основу філософських учень, їх роль та значення для подальшого розвитку філософської думки та культури; на базі фундаментального знання філософських творів усвідомити специфіку релігійно-філософського сприйняття дійсності мислителями Середньовіччя і Відродження; використовувати накопичені на семінарських заняттях уміння та навички; пояснювати специфіку взаємодії релігії і філософії в культурі Середньовіччя і Відродження; експлікувати значення і зміст найважливіших концептів філософії Середньовіччя і Відродження; обґрунтовувати самостійні підходи до визначених проблем; використовувати отримані знання при оцінці різноманітних явищ і феноменів сучасної культури; орієнтуватися в історико-філософському процесі, в розвитку духовної культури, формувати та аргументувати свої власні висновки, наукові дослідження.

Методи опанування курсу:

- конспектування лекцій і самостійне опрацювання лекційного матеріалу за конспектом;
- самостійне опрацювання філософських текстів (конспектування першоджерел);
- ознайомлення з сучасною монографічною та періодичною літературою з проблем з філософії середніх віків та Відродження та її реферативний аналіз;
- робота в мережі Internet із сайтами електронних бібліотек з метою ознайомлення із сучасним станом розвитку філософської думки;
- підготовка до семінарських занять та одноосібні й колективні доповіді;
- презентація оригінального матеріалу на практичних заняттях;
- участь у дискусії на практичних заняттях;
- участь у семінарському занятті з застосуванням комунікативної методики;
- написання й захист філософського есе на основі обраного за власним бажанням першоджерела з курсу;
- виконання індивідуальних самостійних завдань, що дозволяє визначити розуміння дослідницьких проблем та засобів їх вирішення, відпрацювання.

Даний посібник укладено відповідно до вимог стандартів вищої школи, з урахуванням Закону України «Про науку і науково-технічну діяльність», а також інших офіційно-нормативних документів.

Курс «Філософія середніх віків та Відродження» органічно взаємопов'язаний із такими дисциплінами, як філософська пропедевтика, метафізика, історія античної філософії, та ін.

ПРОГРАМА КУРСУ

Змістовий модуль 1. Філософія Середньовіччя.

Тема 1. Соціокультурні передумови і чинники формування середньовічної філософії.

Історичне поняття Західної Європи. Суть понять «Середні віки» і «феодалізм». Періодизація і особливості середньовічної культури. Періодизація середньовічної філософії. Проблеми вивчення середньовічної філософії в історії філософії. Історіографія середньовічної філософії. Патрологія Жак-Поль Міня. Корпус біблійських текстів. Філософське значення ідей Нового Заповіту. Християнство і філософія. Специфіка, принципи і проблеми середньовічної філософії.

План семінарського заняття

1. Характерні риси доби еллінізму.
2. Культурологічне розуміння християнства як синтезу юдаїзму і еллінізму.
3. Духовна революція біблійського послання.
4. Періодизація, основні риси і особливості середньовічної філософії.

Теми доповідей і рефератів

1. Загальна характеристика середньовічної філософії.
2. Корпус біблійських текстів. Філософське значення ідей Нового Заповіту. Християнство і філософія.
3. Ціннісно-світоглядні орієнтації людини епохи Античності та Середньовіччя.
4. Головні проблеми філософії Середньовіччя.

Тема 2. Формування християнської філософсько-теологічної доктрини. Патристика.

Поняття про патристику і її основні особливості (батько церкви, екзегеза, алегоричний метод, апофатика і катафатика). Хронологія патристики. Александрійська школа, Філон (Бог і Логос - Слово Боже; Тіло - Душа - Дух). Апостольське століття. Грецька апологетика II ст.: Аристид, Юстин, Татіан. Тертулліан і еллінська філософія. Гностицизм як найбільш впливовий різновид релігійно-філософської думки. Василід і Валентин. Маніхейство. Філософська теологія III ст.: Александрійська богословська школа (зближення християнського віровчення з ідеалістичною філософією). Климент. Оріген і великий синтез. Християнство і неоплатонізм.

План семінарського заняття

1. Патристика, її роль у формуванні культури середньовіччя.
2. Філон Александрійський, та його філософська інтерпретація Біблії.
3. Теоретичні рівні розуміння біблійських текстів:
 - а) моральні вчення «апостольських отців»: «Пастир» Гермаса; «Дідахе», «Канони святих апостолів»;
 - б) ранньохристиянська апологетика: Юстин, Татіан, Тертулліан.
4. Гностична філософія, та її історична специфіка

5. Початок християнської спекуляції: Клімент і Оріген.

Теми доповідей і рефератів

1. Головні ідеї вчення Філона Александрійського.
2. Вчення про гнозис у творчості гностиків.
3. Філософія стоїків і християнство.
4. Християнська педагогіка у вченні Клімента Александрійського.

Тема 3. Розквіт східної патристики.

Християнський Нікейський собор (325), його роль у формуванні християнських догматів. Афанасій і Арій: дискусія про статус Сина, про походження Святого Духу. Золоте століття грецької патристики. Афанасій Александрійський. Капподокійські «отці Церкви»: Григорій Назіанзин, Василій Великий і Григорій Нисський. Розробка тринітарної проблеми. Про іпостасі Бога. Розвиток вчення про Святий Дух. Розробка категорій «Буття», «Відмінність», «Тотожність». Іоанн Златоуст. Вчення Григорія Нисського про людину – перша християнська антропологія. Немезій Емеський: «Про природу людини». Роздуми про долю, провидіння; людська особистість та Абсолютна Особистість Бога. Феномен чернецтва. Антоній Великий. Христологічні суперечки. Несторіанство, монофізитство. Халкідонський догмат (451 р.).

План семінарського заняття

1. Грецька думка і християнський світогляд: монотеїзм, проблема трансцендентного, креаціонізм, антропоцентризм, нове співвідношення *episteme* і *fides*, грецький Ерос і християнська Агапе, проблема сенсу історії і життя людини.
2. Нікейське і післянікейське вчення. Собор у Нікеї (325 р.) і значення його рішень для формування християнсько-теологічної доктрини.
3. Каппадокійський гурток і розробка тринітарної проблематики.
4. Григорій Нисський. Подальший розвиток діалектики та вчення про людину.

Теми доповідей і рефератів

1. Патристичний етап Середньовіччя.
2. Боротьба з аріанством.
3. Поняття сутності та іпостасі Бога, та їх відмінність.

Тема 4. Латинська патристика. Августин Аврелій.

Латинська патристика до Августина. Християнські письменники III та IV ст.: Кіпріан, Арнобій, Лактанцій, Марій Вікторін. Августин - видатний філософ періоду патристики (шлях від сумніву до віри; ім'я Бога, сповідь, добро і зло, положення про благодать, суть часу, град земної і град Божий, історія і суть порятунку). Іларій, Амвросій Медіоланський.

План семінарського заняття

1. Відмінність між східним і західним варіантами патристики.
2. Теоцентрична метафізика Августина. Бог – Світ – Людина.
3. Вічність і час. Добро і зло – теодицея Августина.

4. "Град земний" і "град божий". Сутність людини, сенс світу і мети людства (філософія історії Августина).

4. Вплив августинізму на розвиток філософської думки середньовіччя.

Теми доповідей і рефератів

1. Божественні установлення у вченні Лактанція.
2. Спадщина Августина Аврелія; основні філософські ідеї.
3. «Сповідь» Августина – новий жанр філософської літератури.
4. Філософія історії Августина.

Тема 5. Пізня східна патристика. Діонісій Ареопагіт.

«Ареопагітики», та їх місце у ранньохристиянській філософії. Свідоме пристосування вчення платонізму про Першоєдине до теоретичного освоєння християнської проблематики. Апофатичне та катафатичне богослов'я. Про Божественне Ніщо. Вчення про Трійцю. Про єдино-розподілену сутність трьох іпостасей божества. Про імена Бога. Діалектична спрямованість процесу пізнання: сутність і метод. Співвідношення чуттєвого, раціонального і містичного пізнання. Тлумачення проблеми зла. Земна та небесна ієрархія. Максим Сповідник (Бог як Монада; породження Слова, пізнання Бога) і Іоанн Дамаскін (джерело знання, віра і її зв'язок з грецькою філософією). Містицизм. Ісіхазм.

План семінарського заняття

1. «Ареопагітики» – джерело візантійської філософії.
2. Діалектика процесу пізнання: катафатика і апофатика. Сутність божественних імен у вченні Діонісія Ареопагіта.
3. Небесна і земна ієрархія. Світобудова.
4. Витоки знання та віри у вченні Іоанна Дамаскіна

Теми доповідей і рефератів

1. «Містицизм» Діонісія Ареопагіта і «практицизм» св. Єфрема Сиріна, їх вплив на аскетику, християнську етику і теологічну герменевтику патристики.
2. Єресі у східній церкві.
3. Основа філософських поглядів Максима Сповідника – логіка Аристотеля та ідеї «Ареопагітик».
4. «Джерело знання» Іоанна Дамаскіна – компендіум філософського і теологічного знання.

Тема 6. Виникнення і розвиток схоластичної філософії в Західній Європі (VI - XII вв.).

Соціокультурний контекст розвитку середньовічної філософії. Виникнення і періодизація схоластики. Марціан Капелла «Про шлюб Філології і Меркурія». Система освіти в середні віки. Філософські погляди Боеція (філософія як любов до мудрості; три роди істинного пізнання, сутність універсалій). Флавій Касіодор. Діалектичні і психологічні ідеї Алкуїна. Іоанн Скот Еріугена (4 ділення природи; діалектика як двохфазова структура реальності). Діалектики і антидіалектики –

Ланфранк і Пер Даміані. Зародження реалізму і номіналізму. Вчення Платона і Арістотеля. Боротьба номіналістів і реалістів. Світогляд Росцеліна.

Ансельм Кентерберійській (докази існування Бога; вірю, щоб розуміти). Шартрська школа (граматика схоластів) і Сен-Вікторіанська школа (Гуго Сен-Вікторський, світські науки і містика). П'єр Абеляр. Життя і творчість. Діалектичний раціоналізм. Розум і віра. Проблема універсалій. Етичне вчення Абеляра. Середньовічний християнський і філософський символізм.

План семінарського заняття

1. Особливості середньовічної схоластики.
2. Філософські погляди Боеція.
3. Іоанн Скот Еріугена і його неоплатонічне тлумачення Писання. Вчення про чотири природи, та його діалектичний зміст.
4. Проблема універсалій.
5. Ансельм Кентерберійській. Онтологічний доказ буття Бога. Суперечки про універсалії.
6. П'єр Абеляр, його життя, філософсько-викладацька діяльність і твори.

Теми доповідей і рефератів

1. Спільне і відмінне у патристиці і схоластиці.
2. Початки середньовічної містики.
3. Боецій: «Розрада від філософії».
4. Життя і твори Ансельма Кентерберійського (Ансельм д'Аоста).
5. Роздуми П. Абеляра про моральне життя людини.

Тема 7. Середньовічна філософія в близькосхідних країнах і в мусульманській Іспанії.

Історичні умови формування філософії арабомовних країн. Філософія Аль-Кінді. Філософія Аль-Фарабі. Філософія Ібн-Сіні. Культура і філософія в мусульманській Іспанії. Аристотелізм арабських і єврейських мислителів IX - XI вв. (Аверроес, Мойсей Маймонід). Проблема автентичності перекладів грецьких текстів.

План семінарського заняття

1. Культура, наука та філософія в арабському халіфаті.
2. Арабський аристотелізм і його значення для розвитку філософії.
3. Філософське вчення Аверроеса і його значення для розвитку філософії.
4. Філософське вчення Авіценни.
5. Аль-Кінді та його роль у розвитку арабської науки і філософії.

Теми доповідей і рефератів

1. Аль-Фарабі, його науково-природничі та філософсько-релігійні погляди.
2. Крах позицій філософів у вченні Абу Хаміда аль-Газалі.
3. Соломон-бен-Гебіроль і неоплатонізм.
4. Єврейська філософія і аристотелізм.
5. Аверроес про релігію, науку та істину.

Тема 8. Золоте століття схоластики. Фома Аквінський.

Сігер Брабантський – засновник латинського аверроїзму. Альберт Великий про вплив і значення античної культури для обґрунтування і зміцнення християнства. Наголошення на філософському авторитеті Арістотеля. Космологічне доведення існування Бога. Фома Аквінський - центральна фігура схоластичної філософії в Західній Європі (розум і віра; філософія і теологія; структура метафізики; трасценденталії аналогії буття; докази Бога, суть права). Францисканський рух. Бонавентура. Оксфордська школа. Економічний і політичний розвиток в Англії в XIII-XIV ст. Суперечності з Римом. Пожвавлення розвитку науки. Оксфордський університет і його діяльність, розвиток природознавства і філософії. Роберт Гроссетест. Роджер Бекон - попередник англійського науково-природничого емпіризму. Три основні заперечення проти схоластики (Альберта фон Больштедта і Аквіната).

План семінарського заняття

1. Філософське вчення Альберта Великого.
2. Тома Аквінський: життя і творчість.
3. Розум і віра, філософія і теологія.
4. Метафізика Аквіната. Суть і існування. Матерія і форма. Можливість і дійсність.
5. Антропологія. Етико-соціальна філософія Томи Аквінського.
6. Долі томізму в історичній перспективі.

Теми доповідей і рефератів

1. Знання про Бога та сутність блага у творчості Ф. Аквінського
2. Ієрархія сутностей у вченні Ф. Аквінського
3. Теорія світла Гроссетеста і вплив арабського неоплатонізму.
4. Поділ філософії і теології у концепції Р. Бекона.
5. Сорбона і Оксфорд – важливі осередки філософської думки в Середні віки.

Тема 9. Сутінки схоластичної філософії в Західній Європі (XIII - XIV вв.).

Раймонд Луллій. Містичний пантеїзм Майстера Екхарта. Майстер Екхарт, його життя і творчість. Вчення про Бога і творіння світу. Вчення про містичне сходження. Екхарт і традиція німецької містики і німецької філософської мови. Схоластика на роздоріжжі. Іоанн Дунс Скот: життя і твори. Розподіл філософії і теології. Теорія матерії і форми і розуміння проблеми універсалій. Принцип індивідуації. Тома Аквінат і Дунс Скот: принципова відмінність поглядів. Вільям Оккам і його рішення проблеми співвідношення філософії і теології. Новий рух в логіці (*via moderna*) і його виразник Вільям Оккам. Розмежування теології і філософії, віри і розуму. Проблема універсалій і її вирішення Оккамом. «Бритва» Оккама. Вплив оккамїзму на європейську філософію.

План семінарського заняття

1. Пізня схоластика та її характерні риси.
2. Схоластика і містика: загальне та відмінне. Спекулятивні елементи в містичних творах пізнього Середньовіччя.

3. Іоанн Дунс Скот: філософська доктрина, філософія і теологія, розум і віра.
4. Вільям Оккам. Філософське вчення. Незалежність віри від розуму.
5. Номіналізм Оккама. Проблема універсалій. «Бритва» Оккама.

Теми доповідей і рефератів

1. Містичні погляди М. Екхарта.
2. Можливість споглядання субстанції Бога і внутрішнього життя Божества в схоластичній містиці.
3. Проблема волі у Дунса Скота.
4. Головні засади Оккамової натурфілософії та онтології.
5. Політичне вчення Оккама.

Змістовий модуль II. Філософія доби Відродження.

Тема 1. Характерні риси філософії доби Відродження. Філософія італійського гуманізму.

Соціокультурна ситуація Відродження. Хронологічні межі і періоди філософії Відродження. Основні напрямки розвитку філософії Відродження: гуманістичний, неоплатонічний, натурфілософський. Звернення до містики (Зороастр, Орфей, Гермес Трісмегіст). Антропологічна орієнтація гуманістичного світогляду. Гуманізм проти схоластики. Філософія гуманізму. Звернення до античного культурного доробку. Данте Аліґ'єрі як предтеча культури Ренесансу. Основні філософські ідеї. Божественне творення. Душа. Про призначення людини. Гуманізм Франческо Петрарки. Самопізнання і самосвідомість особистості. Етико-політичні дебати Поджо Браччоїні та Леонардо Бруні. Неоепікуреїзм Лоренцо Валла і його етична позиція щодо розуміння блага, природи задоволення, принципу шляхетної насолоди.

План семінарського заняття

1. Ренесанс і феодальне суспільство. Розквіт міст, розвиток виробництва і торгівлі. Формування соціальної верстви – бюргерства.
2. Гуманізм – ідейний рух епохи Ренесансу. Гуманістичні ідеї Данте, Петрарки, Бокаччо.
3. Антропоцентризм Лоренцо Валли.

Теми доповідей і рефератів

1. Гуманістичний характер культури XIV - XV ст., розвиток природознавства. Гуманізм і самосвідомість людини.
2. Філософія гуманізму, та напрацювання основних рис ренесансного світогляду.
3. Гуманізм Данте і теорія «двоїстої істини».

Тема 2. Ренесансний неоплатонізм і аристотелізм.

Неоплатонізм філософії Відродження. Ніколо Кузанський. Трактат «Про вчене незнання». «Максимум», «неінше», «буття-можливість». «Розвертання». Проблема безкінечності і космологія. Природа людини. Пізнання. Віра і знання. Інтуїція і безкінечність пізнання. Георгіос Геміст Пліфон. «Еллінська теологія».

Флорентійська платонівська академія. Марсіліо Фічіно. Ренесансна переробка неоплатонізму. Ієрархія і єдність. Гімн людині. Джованні Піко делла Мірандола. Пантеїстичні тенденції. Вчення про свободу людини.

Традиція перипатетизму в епоху гуманізму. П'єтро Помпонацці і його «суперечки» про безсмертя душі. Віра і розум. Людина в ієрархії сутностей.

План семінарського заняття

1. Традиція платонізму в епоху Відродження.
2. Ніколо Кузанський: пантеїстична онтологія, космологія, діалектичні ідеї.
3. Філософська концепція Марсіліо Фічіно.
4. Піко делла Мірандола: між платонізмом, аристотелізмом, каббалою і релігією.
5. Аристотелізм П'єтро Помпонацці.

Теми доповідей і рефератів

1. Гуманізм в Італії і філософія Платона.
2. Ніколо Кузанський і його робота «Про вчене незнання».
3. Трактатування Платона як синтезу всієї філософії минулого, як символу прогресу.
4. Георгіос Гемістос Плетон (Пліфон) – визначний проповідник ідей Платона у Флоренції.
5. Пантеїзм Фічіно і його містична спрямованість.

Тема 3. Натурфілософія Ренесансу.

Нове природознавство. Натурфілософський етап у розвитку філософії Ренесансу. Леонардо да Вінчі і його діяльність. Методологічні ідеї Леонардо. Філософське вчення Бернардіно Телезіо. Астрономічне відкриття М. Коперника і його світоглядне значення. І.Кеплер: розвиток коперніканської філософії.

Філософія природи Бернардіно Телезіо. «Нова філософія Всесвіту» Франческо Патріці. Критика аристотелізму. Початок речей. Матерія, простір та час у філософії Ф.Патріці. Вчення про Всеєдине. Нескінченність світу у космології. Всезагальне одухотворення. Натуралістична філософія Джордано Бруно. Вчення про Єдине. Матерія і форма. Атомізм і монадологія. Панпсихізм і «світова душа». Простір і час. Розвиток космологічних ідей. Бруно про нескінченність Всесвіту та численність світів. Діалектичні ідеї. Теорія пізнання. Етика «героїчного ентузіазму».

План семінарського заняття

1. Натурфілософський етап у розвитку філософії Ренесансу.
2. Леонардо да Вінчі: методологічні ідеї, проблема природи і мистецтва.
3. Філософія природи Бернардіно Телезіо: матерія, простір і час, саморух, життя і свідомість.
4. Суть і основні засади геліоцентризму Коперника.
5. Натурфілософія Джордано Бруно.

Теми доповідей і рефератів

1. Вчення Бернардіно Телезіо про людину.

2. Дослідження Кеплера у галузі оптики і поширення звуку (“гармоніка”). Значення вчення Кеплера для розвитку філософії.
3. Відкриття Галілея і їх значення для розвитку науки і філософії.
4. Ідеї нової космології в творчості Бруно. Історичне значення вчення Бруно.

Тема 4. Гуманізм і утопія. Політична філософія гуманізму.

Еразм Роттердамський. Предмет і метод філософії. Гуманістична християнської етики. Гуманізм і Реформація. Томас Мор. «Утопія». Етичне вчення. Гуманізм і Контрреформація. Ніколо Макіавеллі. Філософія історії. Макіавеллі і макіавеллізм. Томмазо Кампанелла і його вимір політичного ідеалу в «Місті Сонця».

План семінарського заняття

1. Християнський гуманізм і просвітництво Еразма Роттердамського. Тлумачення Еразмом свободи.
2. Соціально-філософська і політична доктрина Макіавеллі. Проблема глави держави і відокремлення політики від моралі.
3. Соціальні утопії доби Відродження. Томас Мор і Томмазо Кампанелла.

Теми доповідей і рефератів

1. Гуманістична концепція християнської філософії Еразма Роттердамського
2. Політична філософія Ніколо Макіавеллі.
3. Гуманістичний ідеал справедливого суспільства в «Утопії» Тома Мора.

Тема 5. Релігійні рухи XVI – XVII ст. та їх взаємовідношення з філософською думкою.

Реформаційний рух у XV - XVI ст. Реформація як міжнародний рух. Протестантські церкви. Ренесанс і Реформація – два шляхи подолання схоластики, їхні відмінності та особливості. Англійський реформатор Вікліф і його послідовники. Боротьба за оновлення церкви, проти абсолютної папської влади. Соціальна і гуманістична спрямованість реформаційного руху. Вплив ренесансних ідей на Реформацію, зв'язок Ренесансу і Реформації. Католицька контрреформація і схоластична філософія. Мартін Лютер: вчення про предистинацію. Пилип Меланхтон про повернення до старих, схоластичних традицій, визнання вчення Арістотеля як опори протестантизму. Ульріх Цвінглі. Жан Кальвін. Пантеїзм Томаса Мюнцера. Містичний пантеїзм Я. Беме. Проблема протилежностей. Погляди на людину і на взаємини Бога і світу. Теософія і особливості пантеїзму Я. Беме. Контрреформація і боротьба проти протестантизму. Орден єзуїтів і його боротьба проти протестантів. Пожвавлення схоластичної філософії, томізму. Франціск Суарес: спроба відновити середньовічну схоластику. Мішель Монтень: натуралістична філософія людини.

План семінарського заняття

1. Реформація та Відродження.
2. Лютер та його відношення до філософії і гуманізму Відродження.

3. Містицизм Беме і його вплив на майбутній розвиток духовного життя.
Звинувачення Беме в єресі.

Теми доповідей і рефератів

1. Мішель Монтень: скептичний критицизм, етико-соціальні погляди.
2. Роль домініканів і єзуїтів в розвитку контрреформації.
3. Онтологічне вчення Франціска Суареса.

Рекомендації до написання філософського есе

1. Есе виконується за нижче наведеними текстами мислителів епохи Середньовіччя і Відродження.
2. В есе необхідно викласти коротко духовну еволюцію мислителя і атмосферу, в якій створювався твір, позначити основні філософські ідеї і (найголовніше) висловити особисту думку стосовно цих проблем.
3. У додатку до есе додається невелика Антологія (підбірка найбільш репрезентативних висловлювань та основних філософських ідей мислителя).
4. У кінці есе приводиться список літератури.
5. Есе виконується в форматі Microsoft Word обсягом до 5 сторінок (шрифт 14, інтервал 1,5).

Перелік першоджерел для опрацювання і написання есе

1. Абеляр, П. История моих бедствий [Текст] / П. Абеляр // Августин. Исповедь : пер. с лат. / Аврелий Августин. – М.: Республика, 1992. – 335 с.
2. Августин Блаженный. О граде Божием: [Текст] / Августин Блаженный // Августин Блаженный. Творения: в 4 т. – Т. 3. - СПб.: Алетейя; Киев: УЦИММ-Пресс, 1998. – 595 с.
3. Августин Аврелий. Сповідь [Текст] / Августин Аврелий / Пер. з латини Ю. Мушака. – К.: Основи, 1996. – С.3-102.
4. Аверроэс. Опровержение опровержения / Аверроэс. - Киев: «Уцимм-Пресс», СПб: «Алетейя», 1999. – 685 с.
5. Аквинский Фома. Доказательства бытия бога в «Сумме против язычников» и «Сумме теологии» [Текст] / Фома Аквинский. – М.: ИФ РАН, 2000. – С. 33-77.
6. Аквинский, Ф. Сумма против язычников. Книги I, II / Фома Аквинский / Перевод и примечания Т.Ю. Бородай. - М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2004. - 440 + 584 с.
7. Аль-Фараби. Философские трактаты [Текст] / Аль-Фараби. - Алма-Ата: Наука, 1972. - 430 с.
8. Ансельм Кентерберийский. Сочинения [Текст] / Ансельм Кентерберийский. - М.: Канон, 1995. – 400 с.
9. Афанасий Великий. Творения: В 4-х т. [Текст] / Афанасий Великий. – М.: Изд-во Спасо-Преобр. Валаам. Ставропиг. монаст., 1994.
10. Беме, Якоб. Аврора, или Утренняя заря в восхождении [Текст] / Якоб Беме. М.: Терра-Книжный клуб, Канон-Пресс-Ц, 2001. – 512 с.
11. Боецій. Розрада від філософії [Текст] / Боецій. Пер. з лат. А. Содомора; Передм. В. Кондзьолки. – К.: Основи, 2002. – С. 45-137.
12. Бруно, Дж. Диалоги [Текст] / Дж. Бруно. - М.: Госполитиздат, 1949.- 552 с.
13. Бруно, Дж. О героическом Энтузиазме [Текст] / Дж. Бруно. - М.: Государственное издательство художественной литературы, 1953. – 212 с.

14. Василій Великий. Творення: в 5 т. [Текст] / Василій Великий. Т. 1.- М. Сибірська Благовонниця, 2008. – 750 с.
15. Данте, А. Божественна комедія [Текст] / А. Данте. - М.: Искусство, 1967. - 88 с.
16. Григорій Нисський. Об устроєнні чловека [Текст] / Григорій Нисський. - СПб.: Аксиома, 1995.
17. Дионисій Ареопагит. Мистическе богословіє. Письма. Божественні імена [Текст] / Дионисій Ареопагит // Мистическе богословіє. - Киев, 1991.
18. Климент Александрійський. Строматы: В 3 т. [Текст] / Климент Александрійський. - С.Пб.: Изд-во Олега Бышко, 2003. - 1248 (Т.1 – 544; Т.2 – 336; Т.3 – 368) с.
19. Коперник, Н. О вращенні небесних сфер [Текст] / Н. Коперник - М.: Наука, 1964. – 580 с.
20. Кузанський, Николай. Сочинення в двох томах [Текст] / Николай Кузанський. - М.: Мысль, 1979 - 1980. – 488 + 471 с.
21. Леонардо да Винчі. Избранні произведения [Текст] / Леонардо да Винчі; пер.с ит. В.П. Зубова, А.А. Губера, В.К. Шилейко, А.М. Эфроса. - Минск: Харвест; М.: АСТ, 2000. - 704 с.
22. Лютер, М. Избранні произведения [Текст] / М. Лютер. — СПб.: «Андреев и Согласие», 1994.- 430 с.
23. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки; Державець [Текст] / Н. Мак'явеллі / Пер. з іт. А. Перепада. – К.: Основи, 1998. – С. 393-463.
24. Максим Исповедник. Чотиреста глав о любви [Текст] / Максим Исповедник // Добротолюбіє: В 5 тт. - М., 1992. - Т.3. - С.163-229.
25. Максим Исповедник. Комментарии на книгу Дионисия Ареопагита "О божественных именах. О мистическом богословии" [Текст] / Максим Исповедник // Дионисій Ареопагит. О божественных именах. О мистическом богословии. - СПб., 1995.
26. Мишель Монтень. Опыты. В 3-х кн. [Текст] / Мишель Монтень. - М.: М.-Л.: Издательство АН СССР, 1954, 1958, 1960. – 567 + 654 + 499 с.
27. Немезій Эмесський. О природе чловека [Текст] . - М.: Канон+, Реабилітація, 2010. - 464 с. - (История христианской мысли в памятниках).
28. Ориген. О началах [Текст] / Ориген – Самара: Издательство «РА», 1993.
29. Роттердамський Е. Похвала Глупоті. Домашні бесіди / [Текст] / Еразм Роттердамський. Перекл. з латини В.Литвинова, Й. Кобова. - К.: Основи, 1993. – С. 13-106.
30. Тертулліан, К.С.Ф. Избранні сочинення [Текст] / К.С.Ф. Тертулліан. - М., 1994. – 448 с.

Список рекомендованої літератури Підручники, енциклопедичні видання

1. Александрова, О.В. Філософія Середніх віків та доби Відродження

- [Текст]: Підручник / О.В. Александрова. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2002. – 169 с.
2. Бичко, А.К., Історія філософії [Текст] / А.К. Бичко, І.В. Бичко, В.Г. Табачковський. – К.: ЦУЛ, 2001. – 648 с.
 3. Вандишев, В.М. Філософія: екскурс в історію вчень і понять [Текст]: навч. посіб. / В.М. Вандишев. – К.: Кондор, 2005. – 474 с.
 4. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2 ч. [Текст] / И.Г. Фролов и др. Ч. 1.- М.: Политиздат, 1989. – 367 с.
 5. Горак, Г.І. Філософія [Текст] / Г.І. Горак - К.: Вілбор, 1998. – 272 с.
 6. История философии. Запад – Россия – Восток [Текст] / под ред. проф. Н.В. Мотрошиловой. – Книга первая: Философия древности и средневековья. – М.: Греко-латинский кабинет Ю. А. Шичалина, 2000. – 448 с.
 7. Канке, В.А. Философия. Исторический и систематический курс [Текст] / В.А. Канке. – М.: Логос, 1999. – 352 с.
 8. Кондзьолка, В.В. Історія середньовічної філософії: навчальний посібник для вузів [Текст] / В.В. Кондзьолка. – Львів: Світ, 2001. – 319 с.
 9. Пашук, А.П. Нариси з історії філософії середніх віків [Текст]: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / А.П. Пашук. – К.: Ін Юре, 2007. – 712 с.
 10. Перевезенцев С.В. Практикум по истории западноевропейской философии: Античность. Средневековье. Эпоха Возрождения: Пособие для изуч. Историю философии [Текст] / С.В. Перевезенцев. – М.: Учебная литература, 1997. – 475 с.
 11. Петрушенко, В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації [Текст] / В.Л. Петрушенко – Львів: Новий світ - 2000, Магнолія плюс, 2003. – 448 с.
 12. Реале, Дж. Западная философия от истоков до наших дней: В 4 т. [Текст] / Дж. Реале, Д. Антисери. -Т.2. - СПб.: ТОО ТК «Петрополис», 1995. – 368 с.
 13. Скирбекк, Г. История философии [Текст] / Г. Скирбекк, Н. Гилье. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 799 с.
 14. Суини, М. Лекции по средневековой философии [Текст] / М. Суини. – М.: Греко-латинский кабинет Ю.А.Шичалина, 2001.
 15. Соколов, В.В. Средневековая философия [Текст] / В.В. Соколов. – М.: Высшая школа, 1979. – 448 с.
 16. Татаркевич, В. Історія філософії [Текст]: в 3-т. / Вл. Татаркевич. – Т. 1: Антична і середньовічна філософія. – Львів: “Свічадо”, 1997. – 456 с.
 17. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія [Текст] / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; голов. ред. В. І. Шинкарук. – Київ: Абрис, 2002. – 742 с.
 18. Філософія. Курс лекцій [Текст]: навч. посібник / І.В. Бичко, Ю.В. Осічнюк, В.Г. Табачковський та ін. - К.: Либідь, 1991. - 456 с.
 19. Філософія [Текст]: навчальний посібник (курс лекцій) / Губерський Л.В., Надольний І.В., Андрущенко В.П. - [та ін.]; за ред. І.Ф. Надольного. - К.: Вікар, 2001. - 457 с.

20. Філософія: Підручник [Текст] / Заїченко Г.А., Сагатовський В.М., Кальний І.І. [та ін.]; за ред. Г.А. Заїченка [та ін.]. - К.: Вища школа, 1995. - 455с.
21. Чанышев, А.Н. [Текст] / А.Н. Чанышев. Курс лекцій по древней и средневековой философии. - М.: Высш.шк., 1991.-510 с.

Історико-філософські дослідження

- Балух В.О., Історичні портрети античності та середньовіччя [Текст] / В.О. Балух, І.П. Возний, В.П. Коцур. — Чернівці, 2007. — 500 с.
- Баткин Л.М. Итальянские гуманисты: стиль жизни и стиль мышления [Текст] / Л.М. Баткин. - М.: Наука, 1978. — 280 с.
- Боргош Ю. Боэций. утешение философией и другие трактаты [Текст] / Ю. Боргош. - М.: Мысль, 1975. — 174 с.
- Бэрк, П. Ренессанс [Текст] / П. Бэрк. - Мн., 1997. — 96 с.
- Гарнцев, М.А. Проблема самосознания в западноевропейской философии (от Аристотеля до Декарта) [Текст] / М.А. Гарнцев. — М.: Издательство МГУ, 1987. — 368 с.
- Горфункель, А. Х. Философия эпохи Возрождения [Текст] / А. Х. Горфункель. - М.: Высш. школа, 1980. — 368 с.
- Григорян, С.Н. Средневековая философия народов Ближнего и Среднего Востока [Текст] / С.Н. Григорян. - М., 1966. — 352 с.
- Гуревич, А.Я. Категории средневековой философии [Текст] / А.Я. Гуревич. - М.: Искусство, 1984. — 350 с.
- Гуревич, А.Я. Средневековый мир. Культура безмолвствующего большинства [Текст] / А.Я. Гуревич. - М.: Искусство, 1990. — 396 с.
- Гусев, В.А. Історія західноєвропейської філософії ХУ-ХУІІ ст. [Текст] / В.А. Гусев. - К.: Либідь, 1992. — 278 с.
- Коплстон Ф.Ч. История средневековой философии [Текст] / Ф.Ч. Коплстон / Пер. с англ. И. Борисовой: Послесл. М. Гарнцева. — М.: Энигма, 1997. — 333 с.
- Лосев, А.Ф. Эстетика Возрождения [Текст] / А.Ф. Лосев. - М.: Мысль, 1978. — 623 с.
- Майоров Г.Г. Формирование средневековой философии. Латинская патристика [Текст] / . М.: Мысль, 1979. — 431 с.
- Мюллер, М. От слова к вере. Религия как предмет сравнительного изучения [Текст] / М. Мюллер // Языки как образ мира. - М.: Изд-во АСТ; С.Пб: Terra Fantstica, 2000. - С.9 -127.
- Неретина С.С. Слово и текст в средневековой культуре. Концептуализм Петра Абеляра [Текст] / С.С. Неретина. - М.: Гнозис, 1994. — 216 с.
- Рутенбург, В.И. Титаны Возрождения [Текст] / В.И. Рутенбург. - Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1976. — 144 с.
- Штёкль, А. История средневековой философии [Текст] / А. Штёкль. - СПб.: Алетейя, 1996. — 307 с.

Питання до іспиту

1. Історичне поняття Західної Європи. Суть понять "Середні віки" і "феодалізм". Періодизація і особливості середньовічної культури.
2. Періодизація середньовічної філософії. Проблеми вивчення середньовічної філософії в історії філософії. Історіографія середньовічної філософії.
3. Специфіка, принципи і проблеми середньовічної філософії.
4. Корпус біблійських текстів. Філософське значення ідей Нового Заповіту. Християнство і філософія.
5. Поняття про патристику і її основні особливості (батько церкви, екзегеза, алегоричний метод, апофатика і катафатика). Хронологія патристики. Роль патристики у формуванні культури середньовіччя.
6. Філон з Александрії: вчення про предмет філософії, поняття Бога, проблема людини.
7. Апостольське століття. Грецька апологетика II ст.: Аристид, Юстин, Татіан.
8. Гностицизм як найбільш впливовий різновид релігійно-філософської думки. Василід і Валентин. Маніхейство.
9. Початок християнської спекуляції. Александрійська богословська школа. Климент. Оріген і великий синтез. Християнство і неоплатонізм.
10. Філософська теологія III ст.: латинська патристика. Тертулліан. Кіпріан, єпископ Карфагенський. Арнобій. Лактанцій.
11. Золоте століття грецької патристики. Боротьба з аріанством. Афанасій Олександрійський.
12. Каппадокійські «Отці церкви»: Григорій Назіанзін, Василь Великий і Григорій Нисський. Подолання орігенізму.
13. Свв. Василій Кесарійський і Іоанн Златоуст як екзегети.
14. Августин Аврелій - видатний філософ періоду патристики.
15. Етика свв.. Амвросія Медіоланського і Августина.
16. Суперечка про межі раціонального знання. Сігер Брабантський.
17. Містичне богослов'я. Діонісій Ареопагіт.
18. Свв. Максим Сповідник і Іоанн Дамаскін: онтологія, антропологія і гносеологія зрілої патристики.
19. Пізня латинська патристика. Северин Боецій (філософія як любов до мудрості; три види істинного пізнання, тривіум, квадрівіум, суть універсальї).
20. Соціокультурний контекст розвитку середньовічної філософії (VI – XIII ст.).
21. Генеза схоластики і періодизація її розвитку.
22. Система освіти в середні віки. Схоластичний метод.
23. Перший період схоластики. Іоанн Скот Еріугена.

24. Схоластичний реалізм Ансельма Кентерберійського (докази існування Бога; вірю, щоб розуміти).
25. Філософські погляди П'єра Абеляра (правила подолання сумніву; суть діалектики, граматичні студії).
26. Проблема природи універсалій. Шартрська школа (граматика схоластів) і Сен-Вікторіанська школа (Гуго Сен-Вікторіанський, світські науки і містика).
27. Середньовічний християнський і філософський символізм.
28. Аристотелізм арабських і єврейських мислителів IX - XI вв. (Авіценна, Аверроес, Мойсей Маймонід). Проблема автентичності перекладів грецьких текстів.
29. Альберт Великий. Вплив Аристотеля на теологію.
30. Засвоєння аристотелізму схоластикою. Роберт Гроссетест.
31. Тома Аквінський - центральна фігура схоластичної філософії в Західній Європі.
32. Францисканський рух. Бонавентура.
33. Експериментальна філософія. Роджер Бекон.
34. Схоластика на роздоріжжі. Іоанн Дунс Скот. Розподіл розуму і віри, філософії і теології.
35. Вільям Оккам (універсалії і номіналізм; суть волі; бритва Оккама).
36. Німецька спекулятивна містика. Майстер Екхарт (метафізичний принцип єдності Бога і людини; повернення людини до Бога).
37. Сутність термінів "гуманізм" і "відродження". Соціокультурна ситуація Відродження. Хронологічні межі і періоди філософії Відродження.
38. Данте Аліґ'єрі. Франческо Петрарка. Гуманізм проти схоластики.
39. Ренесансний неоплатонізм. Миколай Кузанський ("вчене незнання", "максимум", діалектика).
40. Ренесансний неоплатонізм: Георгій Геміст Пліфон. "Еллінська теологія".
41. Флорентійська платонівська академія. Марсіліо Фічіно. Пико делла Мірандола.
42. Природничо-наукова думка Відродження. Феномен Леонардо да Вінчі.
43. Микола Коперник.
44. Ренесансний аристотелізм. П'єтро Помпонаці.
45. Філософія природи Бернардіно Телезіо.
46. Натурфілософія Томазо Кампанели.
47. Натуралістичний пантеїзм Джордано Бруно.
48. Натуралістична філософія людини. Мішель Монтень.
49. Містичний пантеїзм Якова Беме.
50. Гуманізм і утопія. Еразм Роттердамський. Томас Мор.
51. Політична філософія гуманізму. Ніколо Макіавеллі. Макіавеллі і макіавеллізм.

Словник основних термінів

АБСОЛЮТ (лат. absolutus - безумовний, необмежений) - те, що ні від чого не залежить, безвідносне. Вічна, нескінченна першооснова світу.

АКЦИДЕНЦІЯ (лат. accidentia - випадковість) - випадкова, мінуща, тимчасова, неістотна властивість.

АНАЛОГІЯ (грец. analogia - відповідність, подібність, схожість) - умовивід, в якому на основі схожості предметів за одними ознаками робиться висновок про можливу схожість цих предметів за іншими ознаками.

АНТРОПОЦЕНТРИЗМ - філософське вчення, відповідно до якого людина є центром і вищою метою світобудови.

АПОЛОГЕТИКА (грец. apologetikos - захисний, виправданий) - галузь християнського богослов'я, що обґрунтовує віровчення християнства.

АПОФАТИЧНА ТЕОЛОГІЯ - богословська концепція про принципову непізнаваність Бога.

АСКЕТИЗМ (грец. asketes - навчений вправам; пустельник, чернець) - моральний принцип, який полягає у крайньому обмеженні потреб людини, самозреченні, у відмові її від життєвих благ і насолод з метою самовдосконалення або досягнення морального чи релігійного ідеалу.

АТРИБУТ (лат. attribute - надаю, наділяю) - необхідна, суттєва, невід'ємна властивість предмета або явища, без якої вони не мають своєї визначеності і не можуть ані існувати, ані мислитися.

БЛАГО - поняття, яким позначають усе, що має для людини позитивне значення. Залежно від здатності речей та явищ задовольняти різні потреби людини розрізняють блага матеріальні (засоби виробництва, їжа, одяг тощо) і духовні (свобода, істина, краса, добро та ін.).

БОГ - надприродна всемогутня істота, головний об'єкт релігійної віри і поклоніння. У розвинених релігіях Бог завжди виступає як особистість, з якою віруючий може спілкуватися, вимолювати у неї певні блага, просити про втручання в події.

БУТТЯ - філософська категорія, що позначає: 1) все, що реально існує; 2) те, що існує як істинне, на відміну від видимого; 3) реальність, яка існує об'єктивно, поза свідомістю людини і незалежно від неї; 4) загальний спосіб існування людини.

ГЕРМЕНЕВТИКА (грец. hermeneutike — мистецтво тлумачення): 1) у класичній філології - вчення про інтерпретацію рукописних і друкованих давніх текстів; 2) у сучасній філософії - метод тлумачення культурно-історичних явищ, який протиставляється об'єктивному, традиційно-науковому методу.

ГІЛІЗОЇЗМ - філософський погляд, що розглядає всю матерію (природу) у стані одухотворення.

ГУМАНІЗМ (лат. humanus - людський, людяний) - у широкому значенні - історично змінна система поглядів, яка визначає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя тощо; у вузькому значенні - культурний рух епохи Відродження.

ДЕМІУРГ (грец. demiurgos - ремісник, творець) - в ідеалістичній філософії творче начало, творець Всесвіту, в теології - Бог.

ДОГМАТИЗМ (грец. dogma - думка, вчення, положення) - спосіб засвоєння і застосування знань, у якому те чи інше вчення або положення сприймається як закінчена, вічна істина, як догма. Догматизмові властиві некритичне беззмислове милення за шаблонами, оперування готовими, раз назавжди виробленими формулами.

ДУХ - притаманна людині здатність бути самосвідомим суб'єктом мислення, почуттів і волі, що виявляється в ціле-покладанні та творчій діяльності.

ДУША - термін, яким позначається психіка, внутрішній світ людини. Душа в релігії розглядається як нематеріальна потойбічна безсмертна сила, що тимчасово перебуває в тілі і ніби є основою, джерелом психічних явищ. У новоєвропейській філософії термін «душа» став вживатися для визначення внутрішнього світу людини, її самосвідомості.

ЕМАНАЦІЯ (лат. emanatio - витікання, сходження) - термін, запроваджений стародавніми філософами, який означав сходження нижчих форм буття з вищого буття - єдиного універсального непорушного начала.

ЕНТЕЛЕХІЯ (грец. entelecheia - здійсненність) - у філософії Аристотеля внутрішня мета руху, закладена в прихованому вигляді в кожному бутті до його здійснення; діяльне, формуюче начало.

ІПОСТАСЬ (грец. hypostasis - ущільнення, основа, сутність) - термін античної філософії, вперше вжитий у значенні одиничного реального буття. У патристиці «іпостась» розуміється в значенні «індивідуальна субстанція», «перша сутність». У XIX-XX ст. спостерігається тенденція до витлумачення І. як певного особистого і загальнолюдського начала з метою вийти за межі «атомарної» концепції індивіда до поняття особистості як свободи по відношенню до природи.

КАТАФАТИЧНА ТЕОЛОГІЯ - богословська концепція, що допускає можливість пізнання Бога за результатами його творчості.

КОНЦЕПТУАЛІЗМ (лат. conceptus - думка, поняття) - напрям у середньовічній філософії, представники якого доводили, що загальні поняття реально не існують ані до речей, ані в самих речах, а є лише особливими формами пізнання дійсності.

ЛОГОС (грец. logos - поняття, думка, розум) - термін давньогрецької філософії, що вживається в значеннях «слово», «смысл», «судження», «пропорційність», «основа», «розум» і набув значення об'єктивної закономірності, необхідності. Термін ввів у філософію Геракліт, маючи на увазі так званий космічний Логос, неадекватний словам.

МІСТИЦИЗМ (грец. mystikos - таємничий) - у широкому розумінні - визнання надприродної сутності явищ; у вузькому - релігійно-філософський світогляд, в основі якого лежить віра в можливість безпосередньо надчуттєвого і надрозумного спілкування людини з нематеріальним, духовним світом, Богом, духами тощо.

МОДУС (лат. *modus* - міра, спосіб) - властивість предмета, притаманна йому лише в деяких станах, на відміну від атрибута - невід'ємної властивості предмета у всіх його станах.

НАТУРФІЛОСОФІЯ (лат. *natura* - природа і філософія) - система умоглядних і часом фантастичних уявлень про природу, що розробляється у філософських вченнях переважно в епоху Відродження і Нового часу.

НЕОПЛАТОНІЗМ - містичний та ідеалістичний напрям у філософії, що виник у III—V ст. н. е. в Римській імперії. На основі платонізму намагався поєднати різні системи античної філософії.

НОМІНАЛІЗМ - вчення, відповідно до якого загальні поняття є всього лише іменами для позначення одиничних явищ світу.

ПАНТЕЇЗМ (грец. усе і Бог) - філософсько-релігійне вчення, за яким Бог є безособовим началом, розлитим по всій природі, тотожним з нею або з її субстанцією.

ПАРАДИГМА (грец. *paradeigma* - приклад, взірець) - поняття, яке використовували в історії філософії і культури для характеристики примату ідеального над матеріальним.

ПАТРИСТИКА (лат. *pater* - батько) - один з провідних напрямів ідеології в епоху середньовіччя, що мав на меті тлумачення біблійних текстів, питань теології тощо.

ПРОВІДЕНЦІАЛІЗМ (лат. *providentia* - передбачення, провидіння) - теологічне розуміння причин суспільних подій як прояву волі Бога, а їх сенсу - як наперед визначеного наміру Бога.

РЕАЛІЗМ (лат. *realis* - речовий, дійсний) - вчення, яке затверджує, що загальні поняття існують реально. Більше того, вони є першореальність.

СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ (лат. *saecularis* - мирський, світський) - процес звільнення всіх сфер життєдіяльності людини і суспільства від впливу релігії.

СУБСТАНЦІЯ (лат. *substantia* - сутність) - філософська категорія для позначення кінцевої основи всієї різноманітності явищ природи та історії, якою є саморух матерії.

СХОЛАСТИКА (грец. *scholē* - вчена бесіда, школа) - тип середньовічної філософії, цілком підпорядкованої релігії. Мала на меті обґрунтування, систематизацію і захист теології за допомогою раціоналістичних засобів.

ТЕЇЗМ (грец. *Theos* - Бог) - релігійний світогляд, в основі якого лежить розуміння Бога як особи, що створила світ і втручається в його події.

ТЕЛЕОЛОГІЯ (грец. *telos* - мета, кінець і ...логія) - вчення, за яким розвиток є здійсненням наперед визначеної мети, і все в розвитку природи і суспільства є доцільним.

ТЕОДИЦЕЯ (грец. *Theos* - Бог, *dike* - справедливість) - «боговиправдання» - релігійно-філософське вчення, яке має на меті усунути суперечності між вірою у всемогутнього справедливого Бога і наявністю на землі «доказу» того, що саме зло є добром.

ТЕОЛОГІЯ (грец. Theos - Бог і ...логія), богослов'я - вчення про Бога, побудоване на основі логіко-схоластичних тлумачень Святого письма. Теологія виступає догматичним обґрунтуванням, «теоретичним» змістом, серцевиною релігії.

ТЕОСОФІЯ (грец. Theos - Бог і мудрість) - релігійно-філософське вчення, що проголошує предметом пізнання «божественну мудрість», а джерелом його - містичну інтуїцію та одкровення.

ТЕОЦЕНТРИЗМ - вчення, відповідно до якого Бог є центр світобудови, його деміург (творець).

ТОМІЗМ (лат. Thomas - Фома) - напрям філософії католицизму, заснований на вченні Томи Аквінського.

УНІВЕРСАЛИ (лат. universalis - загальний) - філософський термін, який вживався для позначення загальних понять (стіл, люди) на відміну від одиничних (конкретний стіл, конкретна людина). Широко використовувався в середньовічній схоластиці.

ФІДЕЇЗМ (лат. fides - віра) - напрям філософської думки, який намагається підмінити знання релігією, поставити віру над розумом.

(грец. chilioi - тисяча) - релігійне вчення про тисячолітнє «царство Боже» на землі, що нібито настане перед «кінцем світу».

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Програма курсу	
Змістовий модуль 1. Філософія Середньовіччя.....	5
Тема 1. Соціокультурні передумови і чинники формування середньовічної філософії.....	5
Тема 2. Формування християнської філософсько-теологічної доктрини. Патристика.....	5
Тема 3. Розквіт східної патристики (IV - VI ст.).....	6
Тема 4. Латинська патристика. Августин Аврелій.....	6
Тема 5. Пізня східна патристика. Діонісій Ареопажит.....	7
Тема 6. Виникнення і розвиток схоластичної філософії в Західній Європі (VI - XII вв.).....	7
Тема 7. Середньовічна філософія в близькосхідних країнах і в мусульманській Іспанії.....	8
Тема 8. Золоте століття схоластики. Фома Аквінський.....	8
Тема 9. Сутінки схоластичної філософії в Західній Європі (XIII - XIV ст.).....	9
Змістовий модуль II. Філософія доби Відродження.....	10
Тема 1. Характерні риси філософії доби Відродження. Філософія італійського гуманізму.....	10
Тема 2. Ренесансний неоплатонізм і аристотелізм.....	10
Тема 3. Натурфілософія Ренесансу.....	11
Тема 4. Гуманізм і утопія. Політична філософія гуманізму.....	11
Тема 5. Релігійні рухи XVI – XVII ст. та їх взаємовідношення з філософською думкою.....	12
Рекомендації до написання філософського есе.....	13
Список рекомендованої літератури.....	14
Питання до іспиту.....	17
Словник основних термінів.....	19

Темплан 2015, поз. 64

Навчальне видання

Вікторія Анатоліївна Вершина

**Посібник до вивчення курсу
«Філософія епохи середніх віків та Відродження»**

Редактор А. Я. Пащенко
Техредактор Л. П. Замятіна
Коректор А. Я. Пащенко

Підписано до друку 28.02.15. Формат 60х84/16. Папір друкарський.
Друк плоский. Ум. друк. арк. 0,9. Ум. фарбовідб. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,0
Тираж 100 пр. Зам. №

РВВ ДНУ, просп. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010.
Друкарня «Ліра», пл. Десантників, 1, Дніпропетровськ, 49038.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
серія ДП № 14 від 13.07.2000р.